

Dne 8. září uběhlo 75 let od popravky komunistického novináře a odbojáře Julia Fučíka. Pro starší generaci nenáviděná ikona komunismu, pro generaci vyrůstající po roce 1989 nic neříkající jméno. Kdo vlastně byl Julius Fučík? Žurnalista, hrdina, ikona, konfident, komunist, odbojář, zrádce? A není to na jednoho člověka protikladů až moc?

Julius Fučík se narodil roku 1903 v Praze na Smíchově v rodině dělníka a švadleny. Jeho dětství se točilo především okolo ochotnického divadla, kde spolu se svým otcem hrál. Při studiu na reálce v Plzni však začal tíhnout k jinému druhu umění – k literatuře. Ve dvanácti letech vydal jedno číslo svého vlastního časopisu Slovan, v němž vyjádřil své názory na českou i světovou kulturu a dění, a rozdal jej rodině a kamarádům. V té době již přispíval do školních časopisů a brzy se stal členem Vydavatelského a nakladatelského družstva Pravda. Roku 1921 vstoupil do Komunistické strany a o pět let později se stal členem uměleckého spolku Devěsil. Postupně přispíval svými reportážemi do dalších levicových periodik, jako byly například Rudé právo nebo Tvorba (v ní byl zároveň šéfredaktorem). Za nacistické okupace se stáhl do ilegality a nadále vydával stranické časopisy. V dubnu roku 1942 byl zatčen gestapem a vězněn v Pankrácké věznici. V srpnu roku 1943 byl převezen do Berlína k soudu a 8. září 1943 popraven ve věznici Plötzensee.

Mezi jeho nejznámější díla patří výbory z reportáží ze Sovětského svazu (V zemi, kde zítra již znamená včera, V zemi milované) nebo literární eseje (Božena Němcová bojující). Nejslavnější se však stala jeho Reportáž psaná na oprátce – svědectví z Pankrácké věznice, napsané na 167 motáčích.

Jak se rodí hrdina

Jak se asi stane z reálného člověka (jenž nepochybně spal, dýchal, jedl, chyboval) v průběhu několika málo let nehmotný a nedotknutelný pojem – Hrdina? Jak je možné, že veřejnost tuto novou podobu bez odporu přijme? A jak asi k tomuto procesu odhmotnění dochází? O Juliu Fučíkovi existuje celá škála známých a nepopíratelných historických faktů, která mohou sloužit jako opěrné body při rekonstrukci celého procesu glorifikace a deglorifikace.

Tvrdit, že se z Julia Fučíka stal národní hrdina už v roce 1945, by bylo nepřesné. Bezprostředně po válce z těch milionů ztracených životů žádný výrazně nevystupoval. Když po válce František Halas redigoval sbírku Poslední dopisy komunistických představitelů, byl Fučík uváděn pouze jako jedno z mnoha jmen v obsahu. A pokud byl on sám někde vzpomenut v rámci odboje, pak spíše jako spisovatel a žurnalista, o bojovníkovi proti teroru a násilí zatím nebylo výrazné zmínky.

Komunistický odboj v období 2. světové války měl pro komunistickou stranu velkou cenu (je

zřejmé, že úspěch komunistů ve volbách v roce 1946, kdy získali 40 % hlasů, byl i zásluhou odboje). Avšak předpokládám, že komunisté věděli, že samotný odboj pro popularitu nestačí, že je třeba stvořit ikonu, která by upoutala především nastupující mladou generaci. Domnívám se, že po tomto účelovém rozhodnutí došlo ve straně ke grotesknímu výběrovému řízení na Hrdinu/Ikonu.

Proč „vyhrál“ právě Fučík? Zařadila bych na první místo tu nejpovrchnější ze všech vlastností – vzhled. Jestli Ikona měla nalákat silnou poválečnou mladou generaci, bylo potřeba najít muže, v němž chlapci uvidí vzor a který se bude líbit dívkám. To je například důvod, proč Fučík „porazil“ v konkurzu holohlavého Vančuru.

Druhým důležitým aspektem Ikony byl podle mě „přesah škatulky komunisty“. Vzorem se měl stát člověk, jež přesahoval pojem „komunisty“, tedy člověk, jenž v sobě zahrnoval pojmy několik. Fučík byl nejen komunistou a žurnalistou, ale také vynikajícím spisovatelem. Dokladem o „přesahu škatulky“ měla být Reportáž psaná na oprátce, která více než na svůj obsah upozorňovala na několik paralelních rovin jména Fučík.

Třetím kritériem byl nejspíše způsob smrti (a hlavně potom tedy smrt samotná). Zemře-li budoucí Ikona v nepřátelském prostředí, dostává se jí podoby mučedníka. A tak tedy komunisté měli vše, co potřebovali: okouzujícího mučedníka, spisovatele, „inteligenci národa“, odbojáře, popraveného v Berlíně. Stačilo už jen z obyčejného člověka udělat – zdůrazněním jedněch skutečností a zamlčením jiných – opravdovou Ikonu.

Zemřít mladý...

Vladimír Macura ve svých studiích Fučíkova kultu upozorňuje na fakt, že to, co komunistická propaganda na své Ikoně především vyzdvihovala, bylo mládí. Fučík jakoby i zemřel mladý, dvacetiletý. Muž, jehož poslední fotografie je téměř ze čtyřiceti let věku, s plnovousem a strhanými rysy, byl po celá ta léta prezentován jako mladík, plný elánu náctiletých. Takový hrdina, tragicky umučený v plné životní síle, upoutá pozornost a vyvolá soucit mnohem více než muž, jenž zemřel – dalo by se říci – s „polovinou života odžitou“.

Pravděpodobně největší zásluhu na heroizaci tohoto „obyčejného člověka“ má jeho žena Gusta Fučíková (Fučíkova neteř paní Jana Kubelíková se nedávno vyjádřila, že ačkoli svého strýce dobře znala, navštívila ho v Petschově paláci a její fotku měl odbojář u sebe i v Plötzensee, nikdo se jí až do roku 1989 na osobnost Fučíka nezeptal, na všechny dotazy tu byla Gusta – pozn. aut.). Snad to bylo nechtěné, snad jen svého zesnulého muže natolik milovala. Máme však také právo domnívat se, že téměř 40 let všemožné propagace zemřelého muže bylo její promyšlenou taktikou, jak ze sebe udělat „vdovu národa“, pracovně vyčizenou a existenčně zabezpečenou. Ale možná byla i Gusta jen obětí, jako její muž? Jedno malé kolečko ve velkém hodinovém stroji.

Okleštěná Reportáž

Hned první (ne)chtěnou službou proti osobnosti Fučíka byla cenzura některých částí Reportáže psané na oprátce redigující Gustou Fučíkovou. Podle toho vypadá, že se zřejmě plně ztotožnila se záměrem komunistické strany udělat ze zesnulého odbojáře Ikonu a pasáže vyznívající v neprospěch Fučíkovy heroizace byly úplně vypuštěny. Ironií osudu je, že se jedná právě o ty pasáže, které odhalují pointu celého díla. Fučík svou Reportáž konstruoval na motivy divadelní hry (tomu nasvědčují i slova poslední kapitoly „Hle, i má hra se chýlí ke konci. (...) Lidé, bděte!“), však část, kde Fučík přiznává, že sám je „součástí hry“ a že „mluvil“, nebyla zveřejněna. Absence této krátké, nicméně stěžejní, části dělá z Fučíkovy knihy dílo groteskní a nejasné. Není proto divu, že vyvolávala takovou vlnu nedůvěry. O úplné vydání Reportáže se postaral až v roce 1995 historik František Janáček se slovy, že bylo nutno toto necenzurované vydání připravit „proto, že všechna dosavadní vydání byla neúplná a tedy svým způsobem falzifikovaná.“

▣ Osobní život Ikonky

Důležitou roli ve vytváření Ikonky mělo i oslovení. Zatímco Gusta Fučíková a někteří komunističtí funkcionáři Fučíka nikdy neoslovili jinak než strojeným a nadlidským „Julius Fučík“ (což zní minimálně v případě vdovy po zesnulém tak trochu směšně a pateticky), jiní členové Strany si zvykli o Fučíkovi mluvit jako o Julkovi, Julovi, Julinovi... (bez ohledu na vzájemné vztahy před válkou), což zase mělo v mladé generaci umocnit představu o tom, že Fučík „byl vlastně jeden z nás, kamarád hrdina“. Většinu času však násilná kumulace familiérních oslovení vedla k opačnému pocitu, totiž k odporu.

Další velmi zásadní cenzurovanou kapitolou ve Fučíkově životě byl jeho vztah k ženám. Všechny ty historiky o desítkách žen, s nimiž měl poměr, jež před válkou otevřeně kolovaly v intelektuálních kruzích a jež sám Fučík šířil, staly se ze dne na den „lži“ a ve Fučíkově životě od roku 1948 mohla být pouze jediná žena, manželka Gusta. Likvidace „důkazů“ dospěla až tak daleko, že se veškeré Fučíkovy podrobné životopisy vyvarovaly zmínce o jisté Marii Vaníčkové, první Fučíkově snoubence, zato den prvního seznámení s Gustou popsaly do detailů.

Jan Werich, když na Fučíka vzpomínal v rozhlasových rozhovorech, v této souvislosti podotkl, že je spouště mrtvých lidí ubližováno právě tou násilnou heroizací. Bez okolků v jednom z rozhovorů i pronesl, že Julius Fučík „měl rád ženský“. Je samozřejmé, že pro Ikonu se takováto, byť ryze lidská, vlastnost nehodila. Nicméně, bavíme-li se o opravdovém člověku, opravdovém odbojáři a opravdovém spisovateli, je nutno představovat ho takového, jakým opravdu byl. Jako člověka.

Umělých změn ve Fučíkově životě bylo ve prospěch Ikonky po jeho smrti provedeno nespočet. Uvedeny jsou jen ty nejzajímavější a nejúsměvnější. Je však jasné, že všechny tyto změny měly vesměs nevratný dopad na vnímání osobnosti Fučíka. A po roce 1989 toto vnímání bylo opět značně ovlivněno – tentokrát díky razantní změně politické situace.

▣ Fučík po roce 1989

Po pádu totality zavládla všeobecná touha odstranit veškeré přeživší exempláře minulého režimu. Julius Fučík, jakožto Ikona, byl na řadě mezi prvními.

Pochyby o pravosti Reportáže psané na oprátce, jež se rojily už před sametovou revolucí, vstoupily teď do veřejných kruhů. Kořenily především v obsáhlosti Reportáže vzhledem k tomu, že se jednalo o dílo napsané na motácích ve vězení gestapa. Snahy vyvrátit autenticitu motáků (které, vzhledem k nutnosti cenzurovat jisté pasáže, nebyly do roku 1989 nikdy zveřejněny) dospěly až k odborné expertíze rukopisu. Této činnosti se ujal Kriminální ústav ministerstva vnitra ČSFR. Potvrzovala se nejen pravost rukopisu, ale hledaly se také případné zásahy cizí rukou. Výsledek odborného přezkoumání potvrdil, že všechny motáky byly opravdu napsány Juliem Fučíkem, a že do autorovy tvorby nikdo jiný nezasahoval. Zároveň byly zveřejněny dříve cenzurované pasáže a spolu s nimi i čtyři dosud tajené motáky, v nichž Fučík přiznává, že „mluvil“. Když bylo odborně dokázáno, že tak rozsáhlé dílo bylo opravdu napsáno rukou vězně gestapácké cely, Fučík byl vystaven kritice týkající se čtyř „ztracených“ motáků.

Ukázalo se, že komunistická Ikona nebyla až tak nelidsky odolná, jak se o ní desetiletí povídalo, ale že podlehla nátlaku jako mnoho jiných a „něco Němcům řekla“. O tom, co přesně Fučík gestapu řekl, se dodnes vedou spory, a to i přes to, že celý výslechový spis je volně přístupný k prostudování. Odborníci se však shodují, že vstoupil – podobně jak sám popisuje – do jakési „hry“ s vyšetřovateli. K podobnému jednání se uchýlovali mnozí odbojáři. Důvody byly mnohé, ale dva nejzásadnější jsou oddálení soudního procesu až do případné porážky Německa a snaha odvrátit pozornost vyšetřovatelů od osob v ilegality k osobám buďto smyšleným nebo bezpečně ukrytým za hranicemi.

Abychom zůstali u kritiky Fučíkových výpovědí na gestapu, mnohokrát mu bývá přisuzováno i vyzrazení Vladislava Vančury, který se v odboji soustřeďoval v Národním revolučním výboru inteligence. Udání Vladislava Vančury má sice kořeny v zatčení Fučíka, ale nebyl to přímo on, kdo autora Rozmarného léta vyzradil. Spolu s Fučíkem byl 24. dubna 1942 u Jelínků zatčen i Jaroslav Klecan, alias Mirek, Fučíkova spojka. Dle výpovědních protokolů Klecana jím byl nechtěně vyzrazen i například historik Václav Černý nebo právě Vladislav Vančura.

Polistopadoví odpůrci Fučíkova kultu upozorňují i na zřejmé zkreslování skutečností v případě reportáží ze Sovětského svazu. Fučík ve svých reportážích vyzdvihoval ohromný technický rozmach na straně jedné a zamlčoval nekonečné hladomory a Stalinovy čistky na straně druhé. Nicméně se domnívám, že nikdy neměl v úmyslu vědomě klamat čtenáře svých reportáží. Když setkal se s nelidskou hrůzou v zemi, „kde zítra již znamená včera“, konfrontoval se jeho sen a silná víra v socialismus právě se smyslem pro kritiku. Mohli bychom říct, že v zájmu „lepších zítřků“ a v zájmu toho očekávaného Ráje na zemi, se rozhodl některé aspekty svého Já potlačit a sám sebe prostřednictvím zkreslených reportáží přesvědčit o vyspělosti a bezchybnosti Sovětského svazu, který tak miloval. Stál tam najednou nikoli jako žurnalista, ale jako člověk před skličující deziluzí. Nebyly to však jen reportáže ze Sovětského svazu, kde Fučík neuplatnil svůj kritický pohled. Stejně zkreslené jsou i Reportáže z buržoazní republiky, jimiž se autor musel vyrovnat s nesmírnou vnitřní vírou v socialismus na jedné straně a skutečností na straně druhé. Jako člověk, jenž má právo na snilkovství, volil víru a zkresloval.

Po roce 1989 se nezačaly ozývat nesouhlasné výkřiky pouze z řad generací, které vyrůstaly s povinnou četbou Reportáže psané na oprátce, ale ozvalo se i nečekaně mnoho odbojářů nebo

předválečných a válečných kolegů Fučíka, kteří měli tendenci poukazovat spíše na jeho špatné charakterové vlastnosti, než na nesrovnalosti v díle. Mimo řady příhod z kategorie „Fučík a ženy“ se objevily také připomínky k Fučíkově sklonu drammatizovat svůj život. I to je dokladem toho, jak daleko měl Fučík k umělé lkoně z mramoru a oceli, s níž byl ztotožňován. Většina lidí, kteří přišli s Fučíkem do styku, použila při popisu jeho osobnosti zejména dvou výrazů, a to „optimismus“ a „romantismus“. Romantismus je velmi blízko schopnosti drammatizovat. A to se podle mnohých (jmenujme především Jiřího Weila, Ferdinanda Peroutku nebo Vladimíra Vrátu, u něhož Fučík jeden čas bydlel) Julia Fučíka bezesporu týkalo. Názorným příkladem je i Fučíkův převlek za „profesora Horáka“, jímž se v ilegalitě snažil mást okupanty. Jako většina odbojářů byl nucen změnit vousy a vlasy. Fučík k tomu převleku však přidal i masivní brýle, vycházkovou hůl a kulhání na jednu nohu. Jeho záliba v divadle a hraní se přenesla do praktického života. Mnoho spolupracovníků v odboji jej za tento převlek kritizovalo, prý se stával ještě nápadnějším. Podle některých se na roli odbojáře nehodil. Však role Horáka nebyla jeho první. Už za první republiky mátl četníky převleky za dělníka či tělocvikáře. Nejednou se prý pomocí převleku pokusil schovat své bývalé (ostatně klidně i současné) milence. Tak se opět dostáváme do úrovně Fučík-člověk a vyhneme-li se konfrontacím s lkonou, musí nám tato chlapecká zábava v mystifikaci přijít minimálně úsměvná a sympatická.

Třikrát popraven

Je logické, že po desetiletích soužití s „papírovým hrdinou“ máme tendenci bořit mýty, ale často je boříme na nesprávném místě. Odvážím se tvrdit, že Julius Fučík nikdy lkonou své ideologie být nechtěl. Jeho opravdu až naivní duše věřila pouze ve stmelení světa, „kde již nebude rozdílů“. A odvážím se dokonce říci, že Fučík prošel trojí popravou. Tou první v noci ze sedmého na osmého září 1943 v berlínské věznici Plötzensee. Podruhé byl popraven po roce 1948, kdy se z opravdového člověka (milovníka žen a švestkových knedlíků) stala karikatura hrdinství, která měla s původním „Julou“ máloco společného. Popravě třetí jsme ho vystavili po sametové revoluci, neboť jsme se nesnažili o očistění člověka, jehož jméno a tvář byly zneužity, nýbrž jsme popravili zase jednoho a toho samého záletníka a snílka vyčítaje mu lidské vlastnosti. Považuji za nezbytné, aby byly připomínány dobré i zlé vlastnosti lidí, kteří byli jakoukoli ideologií na světě zneužiti k propagandě. Ublížilo se tím především jim samým.

Kristína Tomíčková, foto: archiv autorky

Zdroje a použitá literatura:

Podhajský, F. A. – Julek Fučík – věčně živý!, Host, Brno 2010

Fučík, Julius – Reportáž psaná na oprátce (první vydání faksimile rukopisu), Ottovo

nakladatelství, Praha 2008

Macura, Vladimír – Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Academia, Praha 2008

Časopis TÝDEN 36/2013

Julius Fučík ve fotografii, Novinář, Praha 1977

{phocagallery view=category|categoryid=196|limitstart=0|limitcount=0}